Savunma Bilimleri Dergisi
The Journal of Defense Sciences
Mayıs/May 2013, Cilt/Volume 12, Sayı/Issue 1, 147-172.
ISSN: 1303-6831

Toplumsal Kültür Araştırmaları İçin Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Önerisi

Memet ERKENEKLİ[1]

Öz

Kültür, felsefeden psikolojiye, antropolojiden sosyolojiye farklı bilim dalları tarafından kullanılan disiplinler arası bir kavramdır. Bu geniş kullanım, kavram kargaşasına yol açmıştır. İlgili literatür incelendiğinde, birbirinden farklı ve bazen zıt kültür tanımları hemen dikkati çekmektedir. Bu kapsamda kültür kavramı, farklı disiplinlerdeki kullanımı da dikkate alınarak, etraflıca incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, sosyal bilimler bakımından, kavram kargaşasını en aza indireceği düşünülen ve merkezinde değerlerin bulunduğu, kültürü katmanlar hâlinde ele alan bütünleşik kavramsal bir model inşa edilmiştir. Bu model, Parsons'un kültür çalışmaları konusundaki "Sosyoloji, kültür ile sosyal yapının karşılaştığı bir alan olan kurumsallaşmış değer ve normlar üzerinde çalışmalı; değer ve normların dışında kalan kültür unsurları, antropolojiye terk edilmelidir." (akt.Turner, 2006:112) önerisini dikkate almaktadır. Ancak modelde; değerlerin kültür unsurlarıyla karşılıklı bir etkileşim içinde bulunarak onları şekillendirdiği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, toplumsal kültür araştırmalarının değer merkezli bütünleşik bir model çerçevesinde yapılmasının kültür olgusunu anlamamıza daha çok katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, değer, kültür araştırmaları, sosyoloji.

An Integrated Value-Centered Cultural Model Suggestion for Social Culture Studies

Abstract

Culture is an interdisciplinary concept used in various disciplines from philosophy to psychology and from anthropology to sociology. Such a wide usage can create a contradiction of terms. Reviewing the literature, we encounter different, if not completely opposite, definitions of culture. In this vein, the concept of culture is investigated thoroughly, taking into account the different definitions and usages in various disciplines. As a result, an integrated conceptual model is constructed, viewing culture as a multilayered entity. This model takes into account Parsons's idea of cultural studies, in which he suggested that "the study of culture in all its symbolic elaborations could be left to anthropology, and that sociology could focus on the place where culture and social structure met, namely, on the institutionalization of values and norms" (from Turner,2006;112). Therefore, in this model it is postulated that values shape cultural components by interacting with them reciprocally. Hence it is considered that the investigation of cultural studies within the framework of an integrated value–centered model would contribute more to our comprehensive understanding of culture.

Keywords: Culture, value, culture studies, sociology.

[1] Yazışma Adresi: Yrd.Doç.Dr., KHO, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, merkenekli@kho.edu.tr

Makalenin geliş tarihi: 07.01.2013 Makalenin kabul tarihi: 09.03.2013

Giriş

Kültür kavramına yönelik iç içe girmiş çok sayıda tanımın bulunmasının temel nedenlerinden birisi de onu, maddi-manevi, maddi-moral, açık-kapalı, görünen-görünmeyen, öznel-nesnel, soyut-somut şeklinde ikiye ayıran yaklaşımlardır (Giddens, 2005; Sezal, 2002; Morris, 2002; İçli, 2002; Hofstede,1984, 2001; Trompenaars ve Hampden-Turner,1997; Özkalp, 1995; Doğan, 1996; Nirun v.d., 1986; Tolan, 1983; Ozankaya, 1979; Triandis, 1972). Kültür görünen (maddi) ve görünmeyen (değer, inanç, norm gibi manevi) unsurların karşılıklı etkileşiminden oluşmaktadır (Morris, 2002:629). Aristo'dan Marks'a uzanan bazı düşünürler, maddi kültürün diğer kültür unsurlarını da belirlediğini iddia etmektedir. Platon'dan Weber'e uzatılabilecek idealistler çizgisi ise, belirleyiciliğin görünmeyen (düşünsel ve duygusal) kültürde olduğunu ifade etmektedir. Marks, ekonomik determinizmi; Platon ise, idealar dünyasını temel almakla birlikte, her iki düşünce geleneğinin savunucuları bir etkileşimin olabileceğini de kabul etmektedirler (Bostancı, 2002:134-135).

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, değerlerle kültür ögeleri/unsurları arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu kabul edilmekle birlikte, öncelin veya tetikleyen mekanizmanın değer merkezli görünmeyen kültür unsurlarında olduğunu varsayan bir model geliştirmektir. Değerler ile ekonomi, eğitim, bilim, sanat gibi kültür ögeleri arasındaki ilişkiyi gösteren bu modelin bütünsel olarak kültürü daha iyi anlamamıza imkân sağlayacak bir temel sunabileceği değerlendirilmektedir.

Kültür Kavramının İncelenmesi

Kültür sözcüğü Latince ekip biçmek anlamına gelen *colere*[1] fiilinden türetilmiş ve 17. yüzyıla kadar, Fransa'da bu anlamıyla kullanılmıştır. Voltaire tarafından ilk kez insan zekâsının (*esprit*) oluşumu, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanılan sözcük; bu anlamıyla Almancaya geçip, 1793'te Alman Dili Sözlüğü'ne yerleşmiştir. Yine aynı tarihlerde Etnolog G.Klemm "İnsanın Genel Kültür Tarihi" adlı eserinde "*cultur"* kelimesini uygarlık ve kültürel evrimin karşılığı olarak kullanmıştır. Kelimenin bu kaynaklardan İngiliz, İspanyol ve Slav dillerine aktarıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde kullanılan Tylor'un (1871) ilk bilimsel kültür tarifinin de Klemm'den esinlendiği kabul edilmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2003:523-524; Güvenç, 1984: 96; Özlem, 2000:141-142).

Smith (2005) ve Çukur (2007)'a göre kültür kavramı, hayvan ve bitkilerin yetiştirilmesi gibi görsel ve somut anlamının yanı sıra "dinsel tapınma", "dinî tutum" gibi soyut bir anlamda da kullanılmıştır.[2] Nitekim

bu soyut anlam; 16. yüzyıldan itibaren kültür kavramına, "ekme", "yetiştirme" veya "geliştirilme" fikrinin zamanla uyarlanmasıyla zihinsel, sanatsal ve görgü kurallarının gelişimi veya gelişim düzeyi şekline dönüşmüştür. 19. yüzyılda gelişen toplumsal ve siyasal dönüşümlerle birlikte kültür; halk kültürü, millî kültür, yerel kültür gibi daha çok bir toplumun veya milletin aktarılan örf, âdet, gelenekleri veya yaşam biçimi anlamında kullanılmıştır (Smith, 2005: 13-14; Çukur, 2007:36).

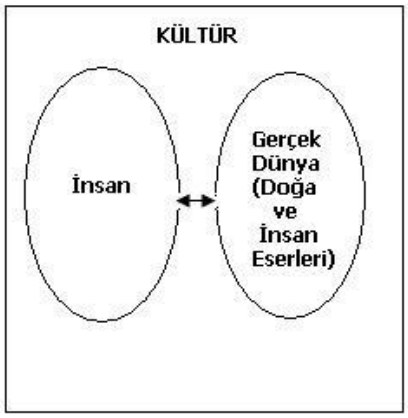
Bugün herkesin üzerinde anlaştığı ve herkesi tatmin eden bir kültür kavramı ve dolayısıyla kültür tanımı yoktur. Emiroğlu ve Aydın (2003), Haviland (2002), Kottak (2001), Bock (2001), Hofstede (2001), Kağıtçıbaşı (2000), Turhan (1997) ve Güvenç (1984) gibi pek çok araştırmacı kültürün yüzlerce farklı tanımı olduğu konusunda mutabıktırlar. Krober ve Kluckhohn, daha 1952 yılında, kültürün farklı disiplinlerde 160'tan fazla tanımını yapmıştır[3] (akt. Kağıtçıbaşı, 2000: 36; 2004:344). Smith (2005: 15-16) ve Çukur (2007: 37)'un aktarımına göre bu tanımları altı ana temada toplamak mümkündür: Tüm sosyal hayatta bilgi, inanç, sanat gibi ögeleri içeren **betimleyici tanımlar;** kültürü kuşaklar arası aktarılan bir miras olarak gören **tarihsel tanımlamalar;** kültürü bir topluluğun "yaşam tarzı" ya da davranış ve eylemlerini biçimlendiren ortak kurallar veya değerler bütünü olarak kabul eden **normatif tanımlamalar**; çeşitli toplumsal ögeler ve kurumlar arasındaki güç, üretim yöntemleri, otorite ve hiyerarşi gibi niteliklerin dinamik ilişkisine odaklanan **yapısal tanımlamalar;** kültürü, bireylerin veya bir grup insanın karşılaştıkları sosyal ya da fiziksel sorunları çözmede ortaya koydukları araçlar olarak ele alan **psikolojik tanımlamalar** ve son olarak kültürel süreçlerin oluşma ve değişime uğrama nitelikleri üzerinde duran **genetik tanımlamalar.**[4]

Kültür konusunda görülen çok sayıda tanımlamanın yanı sıra kuramsal ve yöntemsel çeşitliliğin bir diğer nedeni de kültürün farklı düzeylerde kavramsallaştırılmasıdır (Çukur, 2007: 37). Parsons ve Shils (1962[1951])'e göre çeşitli toplumsal birimlerde yaşayan insanın günlük davranış veya eylemini belirleyen veya etkileyen birbiriyle bağlantılı üç sistem vardır: Toplumsal sistem, kültürel sistem ve kişilik sistemi.[5] Bu üç sistem ya da üç farklı düzey, aynı zamanda sosyoloji, antropoloji ve psikoloji disiplinlerinin temel aldığı yapılardır. Dolayısıyla kültür kavramının anlamı da bu düzey veya ilişkili olduğu disipline göre farklılaşabilmektedir.

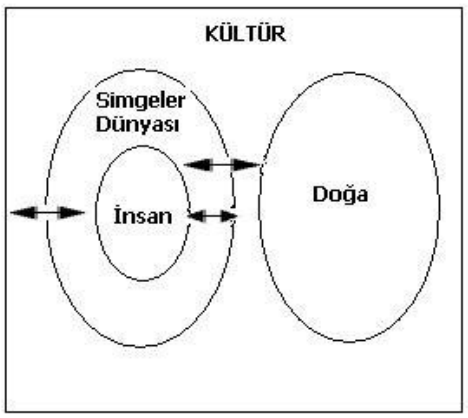
Kültür Kavramının Fransız ve Anglosakson Antropolojisi ile Alman Tarih Okul Geleneğinde Farklılaşması

Kültür kavramı konusunda çok sayıda tanımlama, kuramsal ve yöntemsel çeşitlilik olmasının, bir başka ifadeyle, konunun "bulutsu" (fuzzle), iç içe geçmiş, karmaşık bir platform (Özönder, 2000) veya "muğlak" (Özen, 1996) bir alan olarak nitelenmesinin bir diğer temel nedeni de, farklı bilimsel paradigmalar ve bilimsel ekoller tarafından kavramın inşa (construct) edilmesidir: Fransız ve Anglosakson antropoloji geleneği ile Alman Tarih Okulundan etkilenen Alman antropoloji[6] geleneği, birbirine zıt iki tabanda, kavramı kurgulayıp kullanmışlardır (Özlem, 2000).

Cassirer tarafından etraflı biçimde kuramsallaştırılan Hümanist Alman geleneğinde kültür anlayışı; "simgeleştiren bir varlık" olan insanın (Özlem, 2000:161) dil, efsane, sanat, din ve felsefe gibi ögelerden oluşan simgesel bir evrenin (Sargut, 2001: 74) içinden geçerek oluşturduğu her şeyi kapsarken; antropolojik ve etnolojik Anglosakson–Fransız geleneğinde kültür, insanın doğayla münasebetlerinde ortaya çıkardığı her şeydir. Bu iki geleneğin kültür anlayışı aşağıdaki Şekil 1 ve 2'de gösterilmektedir:[7]

Şekil 1: Anglo-Sakson ve Fransız Antropoloji Geleneğinde İnsan, Doğa ve Kültür

Şekil 2: Hümanist Alman Geleneğinde İnsan, Doğa ve Kültür

Kültür kavramı pozitivist ve yorumlamacı paradigmaların egemen olduğu epistemolojik gelenek içinde de farklı şekilde kurgulanmıştır. Fransız ve Anglosakson antropolojisine egemen olan Pozitivist paradigmada; bilim, teknik ve ekonomi evrensel geçerliliği olan nitelikler olarak görülmüş ve uygarlık kapsamında değerlendirilmiş: Kültür, toplumların duyuş, düşünüş, değer ve inanç formları olarak adlandırılmış ve bunların somutlaşmasının toplumdan topluma farklılık sergileyeceği belirtilerek, kültür uygarlıktan (bilim, teknik ve ekonomiden) ayrılmıştır.

Diğer yandan yorumlamacı Alman geleneği bu tasnife soğuk bakmış ve bilim, teknik ve ekonominin de kültür ögeleriyle karşılıklı etkileşim içinde bulunduğunu belirtmiştir (Özlem, 2000:151-152).

Bu doğrultuda, kavram kargaşasına yol açmamak ve araştırmanın dayandığı "normatif kültür" (görünmeyen kültür) yaklaşımının daha iyi anlaşılmasını sağlamak bakımından, özellikle yerli literatürde değinilen, çeşitli kültür tanımları ele alınacaktır. Ayrıca bu çalışmanın neden değer odaklı normatif kültür kavramını tercih ettiği de bu tanımlamalar ışığında açıklanacaktır.

Ulusal Literatürde Kültür Kavramının Farklılaşması

Daha önce ifade edildiği gibi Krober ve Kluckhohn (1952) tarafından yapılan çok sayıda kültür tanımı altı ana temada toplanmaktadır: **Betimleyici, tarihsel normatif, yapısal, psikolojik ve genetik tanımlamalar** (akt. Smith, 2005: 15-16; Çukur, 2007: 37). Bu kategorizasyonun hâlâ geçerli olduğunu söylemek mümkündür (Smith, 2005). Kültür konusunda, özellikle yerli literatürde yapılan çok sayıda tanımlamanın bütüncül bir anlayıştan yola çıkan "betimleyici", maddi ögeler üzerinde duran "yapısal" ve değer ve yaşam tarzı üzerinde duran "normatif" kültür tanımları şeklinde öne çıktığı görülmektedir.

Pek çok kültür unsurunu veya ögesini içeren "betimsel" ve "bütünsel" kültür tanımlamalarının özellikle Türk sosyolojisinin önemli simaları tarafından benimsendiği görülmektedir. Türk sosyolojisinin kültür konusunda önde gelen araştırmacılarının benimsediği **betimsel** ve **bütünsel** tanımların kaynağının antropolog Tylor'a ait olan şu tanım olduğu anlaşılmaktadır: Kültür; bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, bir toplumun üyesi olarak, kişinin kazandığı alışkanlıklarını ve bütün öteki becerilerini içine alan girift bir bütündür (Güvenç, 1984, 1985, Erjem ve Kızılçelik, 1994:271; Emiroğlu ve Aydın, 2003).

Kültür konusunu sosyolojik çalışmalarının merkezi yapan Turhan (1997: 48) tarafından yapılan "betimsel" tanım daha kapsamlıdır[8]: "*Kültür; bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları (alışkanlıkları), kıymet ölçülerini, umumi atitüd (tutum), görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisin de müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder."* Gökalp (1981: 21)'in de aynı doğrultuda bir kültür tanımı vardır[9]: Kültür, "*bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, mukalevi (entellektüel), bedii (estetik), lisani (dili), iktisadi, fennî hayatlarının ahenkli mecmuasıdır."*

Son dönemde, özellikle karşılaştırmalı kültür çalışmalarıyla, dünya çapında bir üne kavuşan Kağıtçıbaşı (2004)'nın da, kültür kavramını betimsel ve bütünsel bir biçimde ele aldığı görülmektedir. Kültür kavramının çeşitli anlamlarını içeren bir tanımlama yapmanın güçlüğünü vurgulayan Kağıtçıbaşı (2004: 344), sosyal psikolojik bir tanımı şu şekilde yapar: "*Kültür, belirli bir toplumun üyelerinin doğada bulabileceklerinden daha fazla doyum sağlayabilmeleri için, başardığı tüm maddi ve davranışsal düzenlemelerin örüntüsüdür."* Ayrıca Kağıtçıbaşı (2004), Turhan (1997) gibi, kültürün "*toplumun üyesi olarak insanın geliştirdiği tüm bilgi, inanç, sanat, ahlak, âdet, yetenek ve alışkanlıklarla, toplumsal kurumları"* içerdiğini düşünmektedir.

Bazı tanımlarda ise "yapısal" (maddi) kültür öne çıkmaktadır. Buna göre maddi kültür, teknolojik ilerleme, üretim teknikleri, araç ve gereçlerini kapsamaktadır (Özkalp, 1995: 74). Bir başka ifadeyle maddi kültür, teknolojiyi, üretim araçlarını, kullanılan alet, edevat gibi görünür alandaki (fotoğraf makinesiyle tespit edilebilen) somut, her türlü insan eserine karşılık gelmektedir (Bostancı, 2002:131,133).

Kimi kültür tanımlarında ise "yapısal" (maddi) tanımlarla, "normatif" (manevi) tanımlamaların bir arada verildiği sıklıkla görülmektedir (Ozankaya, 1979: 105; Özkalp, 1995: 74). Bu çerçevede kültür, bir toplumun üyelerince öğrenilen, paylaşılan, muhafaza edilen ve gelecek nesillere aktarılan maddi ve manevi ögelerin toplamıdır (İçli, 2002: 80). Kültür, her toplumun kendisini diğerlerinden farklılaştıran değer, yargı, inanç, simge ve davranış ölçütleri düzeni vasıtasıyla oluşturulan simgesel ve maddi ürünlerden oluşur (Tolan, 1983: 227). Kültür, insan eseri olan ve doğal olmayana karşılık gelen her şeydir (Bostancı, 2002: 132). Kültür, en geniş biçimiyle maddi ve manevi kültür unsurlarının insanın "hayat tarzına" yansımasıdır (Doğan,1996:210,217). Kültür, insanların toplumsal ve tarihsel gelişim içinde ürettikleri maddi ve manevi ögelerin toplamıdır (Ozankaya,1979:105). Benzer bir yaklaşım, Marks'ı esas alan Sayın (1985:177) tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: "Kültür doğanın yarattıklarına karşılık insanın ürettiği her şeydir."

Diğer yandan bu çalışmanın esas aldığı görünmeyen, soyut, moral, kapalı, gizli veya manevi gibi çeşitli sıfatlarla nitelen "normatif- değer merkezli" kültür tanımlamalarına da literatürde sıklıkla rastlanılmaktadır[10]. Buna göre kültür, temelde değer, inanç, yasa, gelenek, görenek ve ahlak kurallarından oluşmaktadır (Özkalp, 1995: 74). Bu tanımın geliştirilmiş bir hâli şöyledir: Kültür, inançları, ahlaki değerleri, hukuksal sistemleri, toplumsal ilişkileri düzenleyen yazılı ve yazısız kuralları, sembolleri, davranışları belirleyen her türlü duygu ve düşünce hâlleri ve zihinsel

referanslar gibi görünmeyen ancak dolaylı olarak insan eylemini ve üretimini etkileyen kültürel alandır. Görünmeyen kültür bir kamerayla tespit edilemez ama maddi kültür eserlerinde yansımalarını görürüz. Örneğin inanca ait hiçbir değer somut olarak resmedilemez; ancak, gündelik yaşamın içindeki çeşitli tutum ve davranışlarda bu değerlerin yankısını görürüz (Bostancı, 2002:133).

"Normatif" tanımlamaların davranışsal düzeyde etkilerine vurgu yapan tanımlamalar da vardır. Kültür, davranışlarımızı şekillendiren ve yönlendiren doğumdan ölüme kadar belli bir kalıp (örüntü) içinde öğrendiklerimiz ve paylaştıklarımızdır (Özkalp, 1995: 71). Bu yaklaşımı başta Linton olmak üzere pek çok Batılı sosyolog ve düşünür şöyle ifade etmiştir: "*Kültür bir yaşam tarzıdır*" (Sayın, 1985:177-178). Aynı doğrultuda Fichter, kültürü, toplumun yapısının "düşünsel ve değersel" düzeyde bir "soyutlaması" ve "toplumun değerlerinin" sistematik bir bütün hâlinde yansıtması şeklinde almaktadır (akt. Tolan, 1983:228).

Sonuç olarak, bu çalışmada ele aldığımız ulusal kültür literatüründe, kültür kavramının farklı paradigmalar veya tanımlamalar esas alınarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak, sosyolojik kültür araştırmaları için "değer"i temel alan bir yaklaşımın daha işlevsel olacağı ileri sürülebilir. Çünkü Parsons'un da ifade ettiği gibi "*Sosyoloji, kültür ile sosyal yapının karşılaştığı bir alan olan kurumsallaşmış değer ve normlar üzerinde çalışmalı; değer ve normların dışında kalan kültür unsurları, antropolojiye terk edilmelidir." (a*kt. Turner, 2006:112).

Değer Temelli Kültür Kavramının İncelenmesi

Değer temelli kültür çalışmalarını üç doğrultuda ele almak mümkündür[11]. Birincisi Platon'dan Weber'e uzanan idealist kültür anlayışıdır (Bostancı, 2002:134-135). Bu yaklaşım özellikle Rickert, Dilthey ve Weber tarafından formüle edilmiştir. Bu geleneğe göre kültür, sadece bir kavram değil; doğa ve doğa bilimlerinin "bilgi edinme yöntemlerine" (epistemolojisine) karşıtlık gösteren bir paradigmadır. Rickert'e göre doğa ve doğal gerçeklik değerlerden bağımsız, bir aracıyla kavranmayan, kendiliğinden var olma, kendi kendine oluşma, gelişme ve değişme niteliği olan, doğrudan algılanabilen ve açıklanabilen bir durumdur. Kültür ise, doğanın zıddı olan, doğa nesneleri gibi algılanamayan ancak zihin yoluyla anlaşılabilen, insanın kendi değerlerine bağlı olarak kendi eylemine karşılık gelen bir durumdur. Kültür nesneleri değerlere yüklenen anlamlarla ilişki kurularak kavranabilmektedir. Kültür alanında değerden bağımsız bir nesne yoktur ve kültür değerlere yüklenilen aracılar yoluyla anlaşılabilen bir gerçekliktir (Özlem, 2001: 41-42).

Dilthey de, Rickert doğrultusunda kültürü tanımlamıştır. Dilthey'e göre kültür alanındaki gerçeklik her zaman diliminde farklı bir görünüm kazanması ve özü gereği tarihsel olması nedeniyle genel geçer bir kültür kavramı olamaz. Kültür, her halkın, her ulusun ve her toplumun kendine özgü simgeler ve anlamlar dünyasıdır. Bu simgeler, anlamlar ise değerler, normlar, ilkeler, kurallar gibi yine insan yapısı şeylerdir (Özlem, 2001: 34-35).

Weber de, Dilthey ve Rickert doğrultusunda kültür kavramını ele almıştır. Kültür alanındaki, değerle insan davranışı arasında, ilişkiyi en güçlü biçimde vurgulayan ilk sosyolog, şüphesiz, Weber'dir. Öyle ki, Aron (2000:401) Weberci bilimi, "*insanların inandıkları değerleri ve gerçekleştirdiği eserleri anlama ve açıklama*" çabası olarak tanımlamaktadır. Weber'in günümüz değer çalışmalarındaki etkisi çok büyüktür.[12] Bu etki Aron (2000:405)'un yaptığı Weber analizinde açıkça görülmektedir: "*Her toplumun, Amerikalı sosyologların kültür sözcüğüne verdikleri anlamda kültürü, yani inançlar ve değerler sistemi vardır. Sosyolog, insanların sadece incelenen toplumun inançlar ve bilgi sistemi ışığında anlaşılabilir sayısız varoluş biçimlerinde nasıl yaşadıklarını anlamaya çalışır."*

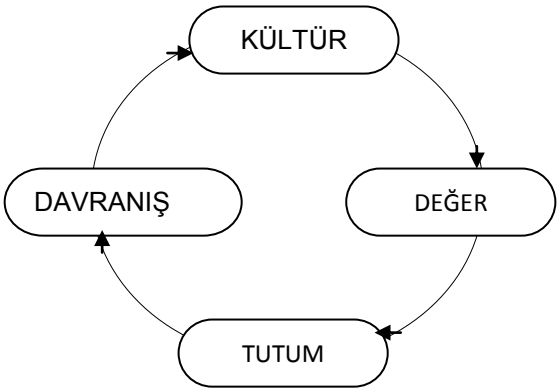
Değer temelli kültür anlayışına etki eden ikinci yaklaşım Cassirer tarafından geliştirilmiştir. Aynı zamanda kültürü ögelerine göre tanımlayan kuramı da geliştiren Cassirer (1982) konuya, "İnsan nedir?" sorusuyla başlamaktadır. "İnsan bir simgeleştiren varlık", "kültür de bir simgeler evrenidir." Bu yaklaşımın temel özelliklerini Özlem (2000:161-162) şu şekilde açıklamaktadır; 1. Bilgi edinimi veya algılanması kültürel ve toplumsaldır. 2. İnsan doğa ürünü değil, kültür ürünü bir varlıktır ve doğayı kültürel simgeler yoluyla tanıyabilmektedir. 3. İnsan simgeleştiren bir varlıktır: Kant'ın da belirttiği gibi doğa, bizim daha önce kendi içine zihinsel ilkelerimizi yerleştirerek tanıdığımız bir şeydir. Dolayısıyla doğa ancak semboller yoluyla insan tarafından tanınmaktadır.[13] 4. İçinde yaşadığımız fiziksel evren hakkındaki tüm bilişsel (cognitive) faaliyetlerimiz ancak simgesel bir evren olan kültür yoluyla gerçekleşmektedir. 5. Kültürel ögelerin (din, dil, sanat gibi) her biri simgeler düzenidir.

Buraya kadar aktardığımız değer temelli kültür yaklaşımları genellikle felsefe kökenlidir. Bu felsefi kökenin 1930'lu yıllardan itibaren bir dizi antropoloğu etkilediği görülmektedir.[14] Bu etkileme, toplumların değer eğilimlerine karşılık gelen kültürel görecelik kavramının, antropolojide merkezî bir yer edinmesine yol açmıştır. Sonuçta, değer eğilimine göre kültürleri farklılaştıran yaklaşım Kluckhohn ve Strodbeck

(1973[1961] tarafından farklı etnik kökenli Amerikalı gruplar arasında yapılan ünlü araştırmayla teorik çerçeveden ölçülebilir ve karşılaştırılabilir nicel bir ortama taşınmıştır. Bu araştırmadan sonra kültürel değer eğilimlerini merkez alan Hall (1966), Triandis (1973, 1990), Hofstede (1980, 2001), Schwartz (1992, 1999, 2006), Trompenears ve Turner-Hampden (1995), Inglehart (2001) gibi kültürel değer eğilimlerini içeren çok sayıda uygulamalı çalışma yapılmıştır. Kültür kavramının bu araştırmalar aracılığıyla yeni bir boyut kazandığı görülmektedir.

Kültürel değerler konusunu uygulama alanına sokan araştırmacıların farklı bilimsel paradigmaları kabul ettiği görülmektedir. Örneğin bir pozitivist olarak kabul edeceğimiz, Araplar ile Amerikalıların kültürel değerlerini karşılaştıran Hall (1966), kültürü bilişsel ve determinist bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre insanın dünya algılaması kültürün en önemli formu ve göstericisi olan dil tarafından programlanmaktadır. Tıpkı bilgisayar gibi insan zihni önceden yazılan ve kodlanan bu programlar doğrultusunda çalışmaktadır. Buna göre kültürel ortam öylesine güçlüdür ki; iki insan aynı deneyimleri paylaşsa merkezî sinir sistemleri benzer zihinsel kayıtlar üretecektir (Hall, 1966:2).

Bu çalışmada esas alınan "değer temelli kültür" yaklaşımlarında, Hall (1966) tarafından vurgulanan deterministik kültür anlayışı dikkate alınmakla birlikte, kültürün duygusal, bilişsel ve dolayısıyla davranışsal yönü daha çok öne çıkmaktadır. Kültürün sadece maddi ve manevi özellikleri olan bir başka ifadeyle görünen ve görünmeyen ögelerden oluşan ikili bir yapı olmadığına vurgu yapan bu değer temelli çalışmalar, kültürü katmanlar hâlinde görmektedir. Hofstede (1984, 2001), Triandis (1973), Tormpenaars ve Turner-Hampden (1999), Schwartz (1994, 2006) gibi çağdaş araştırmacılar tarafından öne çıkartılan ve kültürü katmanlar hâlinde gören bu yaklaşımın daha işlevsel olduğunu düşünmekteyiz. Bu yaklaşıma göre "insan gelişimi her zaman kültürün içinde gerçekleşmekte" ve "hiçbir insan içinde bulunduğu kültürden bağımsız" davranamamaktadır (Kağıtçıbaşı, 2000:30, 37). Buna göre kültür, şekil-3'teki gibi toplumsal davranışı etkilemektedir.

Şekil 3: Kültür, Tutum, Davranış ve Değer İlişkisi (Adler, 1991: 16)

Şekil-3'te görüldüğü gibi, "Toplumsal davranışın temelini kültür; kültürün özünü ise derinlerde, ortalarda görünmeyen değerler oluşturmaktadır." (Kluckhohn ve Strodbeck:1973:viii). Bu kültürel değerler, bir tür zihinsel (mental) programlara dönüşmektedir. Bu programın kodları bebeklikten itibaren ailede yazılmakta, okul ve kurumlarda toplum tarafından geliştirilerek insanların bilinç altına işlenmektedir (Hofstede, 1984:11). Bu yaklaşımda, kültür bir "hayat tarzı" (Doğan,1996:210) ya da bir grup insan tarafından "paylaşılan bilişsel (cognitive) örüntüler" (Özen,1996:10) olarak varsayılmaktadır. Bu varsayımın temelinde, kültürü katmanlar hâlinde gören ve temelinde ölçülebilen değerlerin yattığını kabul eden bir anlayış vardır.

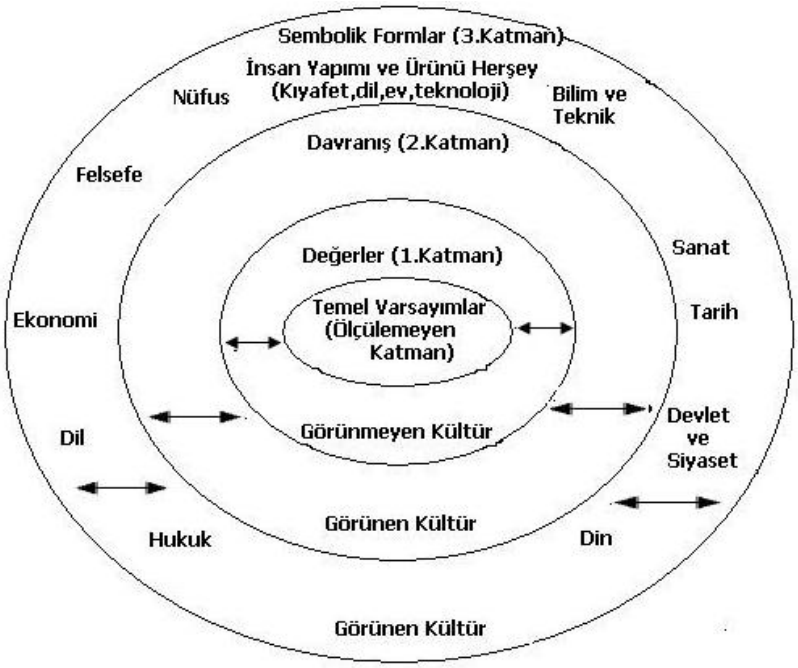
Kültürü katmanlandıran ve davranış ile değer ilişkisini kültürün ögelerini de kapsayacak bir şekilde bir arada ele alan bir modele ihtiyaç olduğu görülmektedir.[15]

Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Önerisi

Bu çalışma kapsamında Trompenaars ve Hampden-Turner (1999: 20) tarafından geliştirilen dört katmanlı kültür modeli ile kültür ögeleri birleştirilerek Şekil-4'teki model geliştirilmiştir.[16] Böylelikle kültürün iki farklı gelenek tarafından farklılaştırılan anlamlarının bu model üzerinden daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Bu modelin üçüncü katmanında görülen kültür unsurlarından **sembolik formlar**; ikinci katmanında yine görünen kültür unsurlarından **davranış**; birinci katmanında görünmeyen kültür unsurlarından **değerler** ve en alt çekirdek katmanda hiçbir şekilde ölçülemeyen **temel varsayımlar ve inançlar** yer almaktadır.

Üçüncü Katman: Sembolik Formlar (Görünen Kültür)

Şekil-4'te ifade edilen kültürün görünen yönü (explicit culture), bir kişinin yeni bir kültürle karşılaştığında o kültürle ilgili ilk anda algıladığı şeylerin bütünüdür. Kültürü katmanlardan oluşan bir yapı olarak düşünürsek, bu düzey, kültürün simgeler ya da nesneler gibi (Giddens, 2005: 12), en az gizemli ve en somut olgulara karşılık gelen maddi yönünü oluşturmaktadır. Gözlemlenen bu olgular; dil, yiyecek-içeçek, binalar, mimari, anıtlar, tarım, mezarlıklar, giyim, kuşam, moda, sanat, dükkânlar, halılar, gibi akla gelebilecek çok sayıda görgül sembolden oluşmaktadır (Trompennaars ve Hampden-Turner, 1999:21). Kültürün bu görsel ve dikkat çekici katmanı[17] diğer kültürlerden insanların kabaca kanaat sahibi olduğu ve önyargılarını oluşturduğu düzeydir.[18]

Şekil-4 Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli*

***Açıklama**: Trompenaar ve Hampden-Turner'ın kültür katmanları ile Cassirer'in kültür unsurlarının sentezlenmesiyle oluşturulmuştur

Kaynak: Trompenaars ve Hampden-Turner, 1997: 20; Özlem, 2000:152-153.

Vas Taras (2006:6-7) tarafından, kültür ve kültürleşme konusunda, dört yüzden fazla uygulamalı alan araştırması üzerinde yapılan incelemeye göre, söz konusu araştırmaların tamamına yakını kültürün, müzik, kıyafet, dil, yiyecek, medya gibi somut unsurları üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda, 1970'ten itibaren psikoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi alanında yapılan üç yüzden fazla kültürel örüntü ile ilgili çalışma incelendiğinde, tamamına yakınının, kültürün dışarıdan rahatlıkla görülebilen ve algılana bilinen maddi unsurlarını içerdiği görülmektedir (Taras, 2006:16). Bu çalışmalarda kültürleşme (acculturation) düzeyini ölçmeye yönelik geliştirilen kimi ölçekler incelendiğinde, dil, etnik yiyecekler (Jamal, 1996), medya, filmler, espiriler (Ryder, Alden ve Paulhus, 2000), müzik, arkadaş seçimi (Garret ve Pichette, 2000), etnik kıyafet ve gelenekler (Garret ve

Pichette, 2000) gibi kültürün görünen ve algılanabilen somut kısımlarını ölçmeye yönelik ölçekler geliştirildiği görülmektedir.

İkinci Katman: Davranış

Şekil-4'te görüldüğü gibi, kültürel ögelerin altında yer alan bir diğer görünen kültür olgusunun dışa yansıyan unsuru davranışlardır. Davranış, kişilerin görülebilir ve/veya işitilebilir davranış kalıplarını içeren eylemsel veya sözlü toplumsal tezahürlerdir (Özen,1996:10). Bununla birlikte kültürü gözlenebilen ögelerden çözümlemenin güçlüğü pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Özellikle şekil-4'teki en dış katmanda yer alan ögeler (artefakt) ve bir alt tabakadaki davranışın, kültür olgusunun en kolay fark edilebilen ancak en güç ve yanıltıcı ögeleri olduğu ileri sürülmüştür. Bunun temel nedeni, söz konusu ögelerin ve davranışın kültürle olan ilişkisinin ancak yorumlamalarla tespit edilebilmesidir. Yorum ise subjektiftir. Aynı kültürel öge ve davranışın araştırmacıdan araştırmacıya farklı şekilde değerlendirilmesi, yorumlanması kaçınılmaz olmaktadır (Özen,1996:11). Ayrıca davranış "koşullardan" etkilenir ve "koşul bağımlı"dır. Bu nedenle kültür araştırmalarının daha derinlerde yer alan ve kendi içinde tutarlı bir görünüm sergileyen değer örüntüleri üzerinde odaklanması daha önemlidir (Özen,1996:12; Hofstede, 1984; Schwartz, 2006).

Birinci Katman: Değerler (Görünmeyen Kültür)

Şekil-4'ten anlaşılacağı gibi görünen kültür unsurlarının altında davranışların düzenliliğini sağlayan daha önemli örüntüler (pattern) vardır. Gizli ya da manevi (implicit) kültür diye adlandırılan bu unsur inanç, değer ve normlardan oluşmaktadır (Krech, Crutcfield ve Ballachey, 1983:114; Giddens, 2005:22). Şüphesiz ki kültürün somut ve görünen unsurları önemlidir ve üzerinde çalışılmalıdır. Ancak toplumsal ve bireysel davranışı şekillendirmesi, hatta yönlendirmesi ve toplumsal kurumların işleyişini etkilemesi bakımından değerler, daha çok önem kazanmaktadır. Bu nedenle sosyolojik araştırmalarda, kültürün somut semboller veya ürünlerle (artifacts) temsil edilen dış tabakasından ziyade, değer (value) ve inançlara (belief) karşılık gelen çekirdek (core) kısmına odaklanılmalıdır.

Bu gerçekten hareketle, örgüt sosyologlarının, kültürler arası sosyal psikologların, yönetim ve davranış bilimcilerin, örgüt süreçlerine ve insan davranışına etkisi nedeniyle, kültürün görünen kısmından ziyade değerler kısmını inceledikleri görülmektedir. Bu araştırmacılara göre, işyerlerindeki bireysel davranışı ve sosyal süreci çok keskin bir biçimde belirleyen kültürün çekirdek kısmına karşılık gelen kültürel değerlerdir. Bu araştırmacılar, ayrıca, kültürlerin ve toplumların değerler düzeyinde birbirinden farklılaştığını, yaptıkları alan araştırmalarıyla ortaya

koymuşlardır. Örneğin, 1980-2004 yılları arasında ampirik çalışmaya dayanan 213 yayın incelendiğinde bu farklılık ve değer merkezli kültürün kurumlara ve kurumsal işleyişe etkisi çok açık biçimde görülmektedir (Taras, 2006:31).

Şekil-4'teki modelde iddia edildiği gibi kültür, çok katmanlı bir yapıya benzemektedir. Bu yapının dış katmanları rahatlıkla fark edilebilmektedir. Ancak; günümüzde küreselleşme, bilişim, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, toplumları ve kültürleri şekil bakımdan birbirlerine daha da benzer hâle getirmiştir (Trompenaars ve Hampden-Turner, 1999:3). Bu yüzden kültürel değerler, kültürlerin ve toplumların farklılığını gösteren en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Trompenaars ve Hampden-Turner, 1999:3).

Her gün çeşitli nesneler ve faaliyetlerle algıladığımız görünen kültür, daha derinlerde olan bir kültürel katmanın yansımasından ibarettir. Bu kültürel katman Şekil-4'teki norm ve değerlere tekabül etmektedir. Normlar, bir topluluğun neyin doğru (right) neyin yanlış (wrong) olduğu konusunda, kanunlar, yönetmelikler gibi yazılı kurallar veya gelenek ve göreneklerde yerleşen toplumsal kontrol vazifesi gören mutabakatlardır. Diğer yandan değerler bir grubun neyin güzel (good) neyin kötü (bad) olduğu hakkındaki tanımlamalarıdır ve ortaklaşa ideallerle ilişkilidir[19] (Trompenaars ve Hampden-Turner, 1999: 21-22).

Şekil-4'te iç içe gösterilen değer, inanç ve norm arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklayabiliriz (Özen, 1996: 12): Öncelikle, doğrudan gözlemlenemeyen ancak zihinsel olarak farkında olunabilen inançlar ve değerler birbirine çok yakın kavramlardır. Her iki kavram da görüşme ve anket aracılığıyla elde edilmekte; insanların durumlara, kişilere ve nesnelere karşı düşünsel eğilimlerini yansıtmaktadır. Aralarındaki en temel, belki de tek, fark değerlerin belirli bir durum karşısında kişinin **düşünsel tercihini** yansıtması; inançlar için ise böyle bir mecburiyetin olmamasıdır. Nitekim Rokeach (1973)'a göre değer *"... belirli bir aracın veya sonucun, onun karşıtı olan araç veya sonuca kişisel ve toplumsal olarak* ***tercih edilmesine*** *ilişkin kalıcı* ***inançtır.***" Hofstede (1984) ise benzer bir biçimde değeri "belirli durumları diğerlerine **tercih etme eğilimi**" şeklinde tanımlamaktadır. Özen (1996: 12)'in aktarımına göre pek çok düşünür değerleri inançların "özel bir hâli" olarak görmektedir. Bu nedenle değerler kişilerin belirli durum, konu ve araç tercihinde (davranışında) potansiyel bir etkiye sahip olmaktadır. Bu niteliği nedeniyle değerler kültürün **temel yapı taşı** olarak görülmektedir. Bununla birlikte değerlerin, davranışların tek belirleyicisi olduğu sonucu çıkarılamaz. Davranışın değerler üzerindeki "şekillendirme", "kalıplama" biçiminde potansiyel bir etkisi vardır (Özen,

1996: 12). Genel kabule göre bir kültür (görünen) ortak değerleri yansıtırsa oldukça istikrarlı ve tutarlıdır.

Çekirdek Katman: Temel Varsayımlar

Şekil-4'te görünmeyen kültürün en derininde, çekirdek katmanda, yaşam hakkında temel varsayımlar yer almaktadır. Kültür olgusunun en derininde bulunan bu varsayımlar, *"kişinin değerlerini, inançlarını ve davranışlarını yönlendiren, gerçeklik, zaman, mekân, insan, eylem, insan ilişkilerinin doğasına ve çevreyle ilişkisine"* yöneliktir (Özen,1996: 13). Kültürün bu kısmı uygulamalı alan araştırmaları için uygun değildir (Trompennaars ve Turner-Hampden,1999).

Sonuç ve Tartışma

Günümüzde meydana gelen bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, ekonomik büyüme, sınırların kalkması, internetin yaygınlaşması, ulus ötesi ve ulus üstü siyasi organların ve küreselleşmenin etkisiyle tüm toplumların görünen kültür unsurları bakımından daha çok birbirine benzediği görülmektedir. Dolayısıyla, kültür olgusunun Şekil-4'te gösterilen model çerçevesinde katmanlar hâlinde ele alınması, bu alanda inceleme ve araştırma yapılacak en uygun unsuru belirlemek açısından daha çok önem kazanmaktadır. Bu kapsamda, kültürel değerlerin kolay değişmemesi, yüzyıllara meydan okuyan bir niteliğinin olması (Hofstede, 2001; Schwartz, 2006) nedeniyle, sosyolojik çalışmalar için en azından bir farklılaştırıcı (moderator) değişken olarak ele alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Benzer biçimde kimi disiplinlerde, örneğin Sosyal Psikoloji, yapılan önemli çalışmalarda, kültür bir farklılaştırıcı değişken olarak ele alınmaktadır. Buna göre tutum, itaat, liderlik gibi değişkenlerin sınıf, eğitim, gelir gibi faktörlerle ilişkisi incelenirken kültür bağlamı göz önünde bulundurulmaktadır. Aynı şekilde, kanaatimizce, Türkiye'de yapılacak sosyolojik çalışmalarda sınıf, güç, statü gibi konu ve kavramlar araştırılırken kültür olgusunun da değer merkezli olacak şekilde araştırmaya dâhil edilmesi gerekmektedir. Özellikle nicel/pozitivist sosyolojik araştırmalarda, kültür, bir farklılaştırıcı değişken olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak Sosyoloji Batı kökenli bir disiplindir. Sosyolojinin gelişimi esnasında bir Alman, İngiliz, Fransız ve Amerikan sosyolojisi oluşmuştur. İncelenen sorun, konu, kavram ve olgularda bu etki açık bir şekilde kendini göstermektedir. Bu nedenle, bu sosyolojilerden alınacak kavram, kuram ve konuların kültür süzgecinden geçirilmesi önem kazanmaktadır. Elimizde kültürler arası çalışmalar vasıtasıyla elde edilen ve

Türk kültürünün Batı kültüründen farklılıklarını gösteren çok sayıda değer çalışması mevcuttur (örn. Hofstede, 1980, 2001; Schwarzt, 1992). Dolayısıyla, Türkiye'de yapılan sosyolojik araştırmalarda, bu değer farklılıklarını esas alan ve değerler ile ekonomi, eğitim, sanat gibi kültür öğeleri arasındaki ilişkiyi gösteren Şekil-4'teki gibi modellerin kullanılmasının sosyolojik farkındalığımızı (imgelememizi) daha çok artıracağı ileri sürülebilir.

Son Not

[1] Kültür kavramının etimolojik kökeni ve kültür kavramının farklı anlamları için bkz. Özlem (2000:141-147); Smith (2005: 13-14); Bharadwaj (2007:130-131).

[2] Kültür kavramının "ekme, yetiştirme" gibi ziraat-tarım kökenli ve daha çok somut ve görünen kültür ögelerine karşılık gelen anlamının, ilk kültür çalışmalarını baskın biçimde etkilediği görülmektedir. Bu konuda çok sayıda çalışma için bkz. Vas Taras (2006:6-7).

[3] Daha güncel bir çalışmada (Lonner ve Adamopoulos, 1997), kültürün birbirinden farklı en az 200 tanımından bahsedilmektedir (akt. Hooghiemstra, 2003: 43).

[4] Genellikle yapısalcı ve Marksist yaklaşımları benimseyen araştırmacıların, "yapısal kültür tanımlamalarından" hareket ettikleri, köy ve monografi çalışmaları yapan araştırmacıların "betimleyici kültür tanımlamalarını" kullandıkları, işlevselciler ile son yıllarda artan değer odaklı çalışmaların ise "normatif kültür tanımlamalarını" esas aldıkları ileri sürülebilir. Bu doğrultudaki tanımlamaların Türk Sosyoloji Literatürüne de hâkim olduğu görülmektedir. Bu çalışmada incelenen Ozankaya (1979), Tolan (1983), Sayın (1985), Nirun vd. (1986), Özkalp (1995), Doğan (1995), İçli (2002), Sezal (2002) gibi Türk yazarlara ait lise ve üniversitede okutulan "Sosyoloji" ders kitaplarında kültür kavramı genel olarak betimsel, normatif veya yapısal biçimde tanımlanmaktadır.

[5] Parsons tarafından, daha sonraki yıllarda, bu üç sistemle bağlantılı dördüncü bir sistem düzeyi olarak biyolojik sistem eklenecektir (Poloma, 1993).

[6] Kültür kavramına merkezî bir rol veren antropoloji disiplinine, Fransız ve Anglosakson geleneği ile Alman geleneğinin yüklediği anlamlar farklıdır. Genellikle Alman düşünürler için antropoloji, bir "insan felsefesi" ya da "kültür felsefesi"ne karşılık gelirken; Fransız ve Anglosakson düşünürler, aynı kavramı etnolojiye dayalı pozitif-empirik bir bilim olarak kullanmaktadır (Özlem, 2000).

[7] Cassirer, insanın diğer canlılardan simgeleştirme özelliğiyle farklılaştığını belirtirken; Pavlov'un öğrenme deneylerinde kullanılan "yemek zilinin" işaret olduğunu; işaretin genelde değişmezlik gösterdiğini, simgelerin hem evrensel (her toplumda bulunabilirliği) hem de değişken olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda, insan sadece akılcı bir hayvan değil simgeleştiren bir varlıktır (Sargut, 2001: 74). Ayrıca Cassirer'in yaklaşımı için bkz. Cassirer (2000:203-236).

[8] Günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiştir.

[9] Günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiştir.

[10] Kültür ile ilgili çalışmalarda sıklıkla yer alan kültür, millî kültür, medeniyet, küreselleşme, kimlik gibi kavramlar ve bunların kültürle ilişkisini gösteren ayrıntılı bir çalışma için bkz. Gelekçi (2003: 19-55).

[11] Özlem (2000: 154-165), kültür kavramını etkileyen kültür kuramlarını dört tip altında toplamaktadır: (1) Bütüncü/holistik kuramlar: (a) Hegel'in kültür idealizmi veya Rickert'in kültür değerleri felsefesi, bunlara karşıt kuramlar olarak (b) Kültür Pozitivizmi (Comte) (c) Kültür Materyalizmi (Marks), (2) Felsefî Antropoloji/Kültür Antropolojisi: (a) Felsefi Antropoloji (Scheler ve Hartmann'ın ontolojik temelli kültür kuramı; tüm varlık, aşağıdan yukarıya doğru dört temel tabakadan oluşur),(b) Kültür Antropolojisi (Rothacker'in I. Yaşama düzenleri, II. Sembolik düzenler), (3) Kültür öğeleri kuramları (sosyolojik temelli kuramlar, Alfred Weber, Hans Freyer, T. Veblen, G. Gurvitch, Kroner ve Cassirer.),(4) Hermeneutik kuramlar: "İnsan ancak anlar." Bizim evrenimiz "doğa" değil, dildir, kültürdür. "Dil insanın evidir." (Schleirmacher, Droysen, Dilthey, Heidegger ve Gadamer).

Özlem'in global kültür kuramlarına yönelik bu tasnifine karşılık; bu bölümde, değer temelli kültür yaklaşımını etkilediği düşünülen ve tarafımızca üç farklı doğrultuyu temsil ettiği düşünülen (1) Rickert, Dilthey ve Weber, (2) Cassirer ile bu düşünürlerden etkilenen (3) Hofstede, Rokeach, Schwartz gibi çağdaş araştırmacıların kültür anlayışı ele alınmıştır.

[12] Dilthey, Rickert, ve Weber doğrultusunda inşa edilen kültür paradigması 20.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan karşılaştırmalı kültür araştırmalarına teorik bir zemin hazırlamıştır. Kültür paradigmasının bir diğer önemli yansıması postmodern düşünürler üzerinden olmuştur. Ancak bu konunun genişliği ve derinliği ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu yüzden sadece Boerdieu'nun kültür kavramına yüklediği anlam ve Habitus kavramı bu konuya örnek olarak verilecektir. Boourdieu'ya göre Habitus, "Kültürün bir bireyde cisimleşmiş halidir." (Doğan, 2007: 61). Habitus ile davranış arasında mekanik veya deterministik bir ilişki yoktur. Ancak bireylerin davranışlarına bir temel sağlamaktadır. Habitus, insanın zihninde, eyleminde ve bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır (Habitus, bireysel olan ile toplumsal olanı bu şekilde birleştirmektedir.) (Doğan, 2007: 62).

[13] Simge; dil, efsane, sanat ve din gibi insanı çevreleyen unsurlardan kaynaklanan; kavrama sürecine yardımcı olan, toplumdan topluma değişkenlik özelliği taşıyabilen fiziksel gerçeklikten az ya da çok uzaklaşabilen soyut veya somut herhangi bir niteliğe (eylem, olay, ilişki, nesne gibi) yüklenen anlamlardır (Sargut, 2001: 72-75). Bu kapsamıyla simgeler evrensel ama değişkenken; işaretler ilişkili olduğu nitelikle değişmez bir özellik (evrensel) taşımaktadır (Sargut, 2001: 74).

[14] Özellikle, Krober, Sapir, Redfield, Benedict, Margaret Mead, Clyde Kluckhohn, Linton gibi çok sayıda antropolog, kültüre, toplumdan topluma farklılaşabilen değerler ve inançlar manzumesi şeklinde anlaşılabilecek bir kavramsal nitelik kazandırmıştır(Kluckhohn ve Strodtbeck 1973:1-2).

[15] Bu tür bir model Parsons'un toplumsal eylemi açıklamak için Weber'den aldığı normatif kültür anlayışını çağrıştırmaktadır. Ancak Parsons, toplumsal eylemi açıklamak için kullandığı kültürel sistem ve örüntü değişkenleri işlevsel temelde kullanmaktadır. Bizim kullandığımız ve Şekil- 4'te sunduğumuz değer temelli modelin Weber'in toplumsal eylemi açıklarken kullandığı paradigmaya da uygun bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Özetle bu model davranışı doğrudan değerle ilişkilendirirken, Weber'in toplumsal eylem kuramına daha çok yaklaşmakta; değerleri kültürün maddi veya manevi öğeleriyle ilişkilendirirken işlevsel kuramlara oldukça yaklaşmaktadır.

[16] Çok sayıda düşünür kültürü çok katmanlı yapılar olarak ele almıştır. Örneğin H.Freyer kültürü beş temel forma ayırmıştır:1.Fabrika ve devlet gibi **kurumlar**, 2.teknik veya teknolojik **araçlar**, 3.dinsel, sanatsal yada felsefi **sembol ve değerler**, 4.göçebe, kırsal, kentsel gibi **toplum formları**, 5.**eğitim ve formasyon**. E.Rothacker ise kültürü iki temel boyuta ayırmaktadır:1.ekonomomi, teknik, hukuk, ahlak, eğitim gibi **yaşama düzenleri**, 2. yaşama düzenlerine model teşkil eden dil, mitos, sanat, felsefe, din gibi **sembolik düzenler** (akt., Özlem:2000:153-154). Bu ve benzeri çok sayıda tasnif için bkz. Özlem, 2000:150-165.

[17] Bu katman artefakt diye adlandırılmaktadır (Adler,1991;Trompennaars ve Hampden-Turner,1999). Kültür kavramında bulunan yapma, işleme, insan eliyle meydana getirme gibi anlamlar kültürün doğa karşıtı olduğunu vurgulamak için kullanılan filozoflarca özellikle belirtilir. Doğa, kendiliğinden olan ve gelişen nesne, olay ve olguları simgeler. Bu durum fact (olgu) kavramı ile ifade edilmektedir. Diğer yandan art kelimesi Latince "ars" sözcüğünden gelmektedir. Yapma, işleme, becerme, zanaat ve sanat (art) anlamlarına sahiptir. İnsan emeği ve insan düşüncesi ile oluşturulan durumlar için artefakt kavramı tercih edilmektedir. İnsan ürünü ve eseri olarak görülen her şey bu nedenle artefakt terimiyle adlandırılır. Doğayla kültür arasındaki karşıtlık, kültür ürünü olan her şeyin artificial (yapay) olarak adlandırılmasına yol açmaktadır (Özlem, 2000:150).

[18] Bu nedenle modernleşme veya Batılılaşma hareketlerinin ilk odaklandığı noktadır.

[19] Türk toplumunun değerler düzeyinde değil normlar düzeyinde ayrıştığı gözükmektedir. Çeşitli simgelerin kullanılmasında yaşanan çatışma buna örnek verilebilir. Toplumun önemli bir kesimi normların kaynağının seküler kurallar olması gerektiğine inanmaktadır. Diğer yandan toplumun bir diğer kesimi, kimi normların kaynağını dinsel kurallar doğrultusunda benimsemektedir. Bu durumda doğru ve yanlış davranış konusunda Türk toplumunda normlar düzeyinde önemli çatışmalar yaşandığı görülmektedir. Ancak norm düzeyinde yaşanan bu çatışmanın değerler düzeyindeki farklılıklardan kaynaklanmadığı söylenebilir. Erkenekli (2009)'nin araştırma bulgularına göre değerler düzeyinde her iki kesim oldukça benzerdir. Normlar konusunda yaşanan çatışmanın aksine değerler düzeyinde görülen benzerlik mevcut çatışmanın her şeye rağmen başka ülkelerde görüldüğü gibi ölüm kalım kavgasına dönüşmesini önlemektedir.

Kaynakça

Aron R. (2000). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. Ankara: Bilge Yayınevi.

Adler N.J. (1991). *International dimensions of organizational behavior,* (2. baskı), Boston, MA: PWS-Kent.

Bharadwaj, L. (2007). The sociology of culture. İçinde, C. Bryant,ve D. Peck (Ed.), *21'st Century sociology* (ss.129-143). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Bock, P.K. (2001). *İnsan davranışının kültürel temelleri* (Çev: N.S. Altuntek), Ankara: İmge Kitabevi.

Bostancı, N. (2002). Toplum ve kültür. İçinde İ. Sezal (Ed.), *Sosyolojiye giriş* (ss. 129-159). Ankara: Martı Yayınları.

Cassirer, E. (2000). *The logic of the cultural sciences*. (Trans.S.G.Lofts.) New Haven: Yale Universty Pres.

Çukur, C.Ş. (2007). Kültürel süreçleri nitelemek, ölçmek ve ilişkilendirmek: karşılaştırmalı kültürel yaklaşımlar. İçinde R. Erdem ve C.Ş. Çukur (Ed.), *Kültürel Bağlamda Yönetsel-Örgütsel Davranış* (ss. 33-87). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Doğan İ. (1995). *Sosyoloji, kavram ve sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Doğan, İ. (1996). *Sosyoloji*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Erkenekli, M. (2009) *Türkiye'de sosyoekonomik statü (SES) gruplarına göre temel değerlerin farklılaşması.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Erjem, Y. ve Kızılçelik, S. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü.* Ankara: Atilla Kitabevi.

Emiroğlu, K. ve Aydın S. (2003). *Antropoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Freedman. D.A. (2004), Sampling. İçinde M. Lewis-Beck, A. Bryman, and T. F. Liao (Ed.), *Encyclopedia of social science research methods Vol.3*. (ss. 986–990), Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Garrett, M.T. ve Pichette, E.F. (2000). Red as an apple: Native American acculturation and counselling with or without reservation, *Journal of Counselling and Development, 78* (1), 3-13.

Gelekçi C. (2003) *Küreselleşme ve millî kültür,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Giddens, A. (2005). *Sosyoloji* (Haz.: C. Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gökalp, Z. (1981). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Güvenç, B. (1984). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hall, E.T. (1966) *The hidden dimension*. Garden City, N.Y.: Doubleday.

Haviland, W. (2002). *Kültürel antropoloji*. (Çev. H. İnaç, S. Çiftçi). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Hofstede, G. (1980). *Culture's consequence's international differences in work-related values*. London: Sage Publications.

Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: Comparing values behaviors, institutions and organizations across nations* [Abridged], London: Sage Publications.

Hofstede, G. (2001). *Cultere's consequences: comparing values behaviors, institutions and organizations across nations, 2'nd edition*, London: Sage Publications.

Hooghiemstra, R. (2003). *The construction of reality: cultural differences in self-serving behaviour in accounting narratives*, Rotterdam, Erasmus Universty of Rotterdam.

İçli, G. (2002). *Sosyolojiye giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

İnglehart R.F.(2008). Changing values among western publics from 1970 to 2006, *West European Politics*, 31(1-2), 130-146.

Jamal, A. (1996). Acculturation: The symbolism of ethnic eating among contemporary British consumers. *British Food Journal*, 98(10), 14-28.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel psikoloji, kültür bağlamında insan ve aile*, İstanbul: Evrim Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kluckhohn, F. ve Sdrocbeck, F. (1973: [1961]), *Variation in value orientation*, Connecticut: Greenwood Press.

Krech, D., Crutcfield, R. ve Ballachey, E.L. (1983). *Cemiyet içinde fert* (Çev: M. Turhan), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kroeber, A.L., ve Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Connecticut: Greenwood Press.

Kottak, C. P. (2001). *Antropoloji*. (Çev: Özbudun ve diğerleri), İstanbul: Ütopya Yayınları.

Lonner, W. J. ve Adamapolous, J. (1997). Culture as antecedent to behavior. İçinde J.W. Berry, Y. Poortinga, and J.Pandey (Ed.), *Handbook of cross-cultural psychology: theoretical and methodological perspectives* (ss. 43-83). Boston: Allyn and Bacon.

Morrıs, C. W. (1956). *Varieties of human value*. Chicago: University of Chicago Press.

Nirun, N., Öner, A. ve Baykurt, N. (1986). *Sosyoloji*. Ankara: MEB Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1979). *Toplum bilimi*. Ankara: SBF Basın ve Yayın Yüksek

Okulu Basımevi.

Özen, Ş. (1996). *Bürokratik kültür 1 (Yönetsel değerlerin toplumsal temelleri).* Ankara: TODAİ Yayınları.

Özkalp, E. (1995). *Sosyolojiye giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Özlem, D. (2000). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi*. İstanbul: İnkilap.

Özlem, D. (2001). *Max Weber'de bilim ve sosyoloji*, 3. Basım, İstanbul: İnkilap.

Özönder, M.C. (2000). Dünyada ve Türkiye'de "ırk" ve "etniklik" kavramları, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), ss: 65-72

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

Parsons, T. ve Shils, E. (1962 [1951]). *Toward a general theory of action*. MA: Cambridge, Harvard University Press.

Poloma, M. (1993), *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (Çev. H. Erbaş), Ankara: Gündoğan Yayınevi.

Sargut, S. (2001). *Kültürlerarası farklılaşma ve yönetim*. (2. Baskı), Ankara: İmge Yayıncılık.

Sayın, Ö. (1985), *Sosyolojiye giriş.* İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. İçinde M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, (ss.1-65), New York: Academic Press.

Schwartz, S. H. (1999). A theory of cultural values and some implications for work, *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1), 23–47.

Schwartz, S. H. (2006). A theory of cultural value orientations: Explication and applications, *Comparative Sociology*, 5(2-3), 137-182.

Schwartz, S. H. (1994). Beyond individualism and collectivism: New cultural dimensions of values. İçinde U. Kim, H. C. Triandis, Ç. Kağıtçıbaşı, S. Choi and G. Yoon (Ed.), *Individualism and collectivism: theory, method, and applications*, (ss. 85-119), CA: Thousand Oaks, Sage.

Schwartz, S. H. ve Bardi, A. (1997). Influences of adaptation to communist rule on value priorities in eastern europe, *Political Psychology*,

18(2), 385-410.

Smith, P. (2005). *Kültürel kuram*. (Çev. S. Güzelsarı, İ. Gündoğdu), İstanbul: Babil.

Sezal, İ. (2002). *Sosyolojiye giriş.* İstanbul: Martı Yayınevi.

Taras, V. (2006). *Improving cultural indices and rankings based on a meta-analysis of hofstede's taxonomy*, The Academy of International Business Annual Meeting kongresi, Beijing, China, Haziran 2006

Tolan, B. (1983). *Toplum bilimlerine giriş*. Ankara: Savaş Yayınları.

Triandis, H.C. (1973) Work and non-worl: Intercultural perspectives. İçinde M.D. Dunnete (Ed.), *Work and non-work in the year 2001,* (ss.29-52), Monterey CA: Books/Cole.

Triandis, H.C. (1990) *Cross- Cultural studies of individualism and collectivism.* İçinde J. Berman (Ed.) Nebraska Symposium on motivation, Lincoln, (ss. 41-133), Nebraska: Universty of Nebraska Press.

Triandis, H.C. (1972). *The analysis of subjective culture*. New York: Wiley.

Trompenaars, F. ve Hampden-Turner, C. (1997) *Riding the waves of culture: Understanding cultural diversity in business* (Second Edition) London: Nicholas Brealey.

Trompenaars, F. ve C. Hampden-Turner (1995). *Kapitalizmin yedi kültürü*. (Çev. F. Doruker), İstanbul: Sabah Kitapları.

Trompenaars F. ve Hampden–Turner, C. (1999). *Riding the waves of culture* (Second Corrected Edition), London: Nicholas Brealey.

Turhan, M.(1997*). Kültür değişmeleri,* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Turner, B. S. (2006). (General Editor) *The cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Extended Summary

An Integrated Value-Centered Cultural Model Suggestion for Social Culture Studies

There are many definitions of culture which stem from the mutual interaction of visible (material) and invisible (spiritual factors such as value, belief and norm) elements (Morris, 2002:629). One of the main reasons for this is approaches that divide culture into two, either as material or spiritual, open or closed, visible or invisible, objective or subjective, and abstract or concrete (Giddens, 2005; Sezal, 2002; Morris, 2002; İçli, 2002; Hofstede,1984, 2001; Trompenaars & Hampden-Turner,1997; Özkalp, 1995; Doğan, 1996; Nirun et al.,, 1986; Tolan, 1983; Ozankaya, 1979; Triandis, 1972).

In this study, it is accepted that there is an interaction between the elements of the culture; from this point of view, it was aimed to develop a model that assumes the antecedent or the activating mechanism existing in the value-centered invisible elements of the culture.

Studying the Concept "Culture"

Today, there is no definition or concept of the culture with which everybody agrees. In 1952, Krober and Kluckhohn noted more than 160 definitions of culture in various disciplines. (Kağıtçıbaşı, 2000: 36; 2004:344). According to Smith (2005: 15-16) and Çukur (2007: 37), it is possible to group these definitions under six main themes: descriptive definitions, historical definitions, normative definitions, structural definitions, psychological definitions and genetic definitions.

Normative culture definitions, which are described with various adjectives such as invisible, abstract, morale, closed, secret or spiritual, are frequently seen in the literature. Accordingly, culture basically consists of value, belief, law, tradition, custom and moral principles (Özkalp, 1995: 74).

Although there are many different paradigms and definitions about the concept of culture, it can be claimed that an approach which is based on 'value' for sociological culture research would be more functional. Because,

as Parson states, "the study of culture in all its symbolic elaborations could be left to anthropology, and that sociology could focus on the place where culture and social structure met, namely, on the institutionalization of values and norms." (Turner, 2006:112).

The Study of the Concept Value Based Culture

It is possible to examine the value-based culture research in three ways. First is the idealistic percept that lasted from Platon to Weber (Bostancı, 2002:134-135). This percept was especially formulated by Rickert, Dilthey and Weber. According to this custom, culture is not only a concept but also a paradigm that conflicts with the epistemology of nature and natural sciences.

The second approach that can affect value-based culture was developed by Cassirer. Cassirer, who also developed the theory that defines culture according to its elements, initiates the subject with the question "What is human?," followed by the statements that a "Human is a symbolizing creature" and "culture is a universe of symbol."

Hall examines culture in a cognitive and determinist way. According to this approach, human perception of the world is programmed by the language which is the most important form and indicator of culture. Just like computers, the human brain also works through these programs that were previously written and coded. Accordingly, the cultural environment is so powerful that if two people share the same experiences, their central nervous systems will produce similar records.

In value-based culture approaches that form the basis for this study, although the deterministic culture percept which was emphasized by Hall was taken into consideration, the affective, cognitive and behavioral sides of the culture come to the fore more often. These value-based studies that emphasize that culture is in, not only a dual structure which consists of material and spiritual features, but also in visible and invisible elements, think the culture is stratified (Hofstede,1984, 2001; Triandis, 1973; Tormpenaars & Turner-Hampden, 1999; Schwartz, 1994, 2006).

A Suggestion of the Value-Based Integrated Culture Model

Within this study, by combining elements of culture with the four-layer culture model developed by Trompenaars and Hampden-Turner (1999: 20), it was intended to help people understand the meaning of culture that

was differentiated by two different customs and the model seen in the figure was developed. Symbolic forms are seen in the third layer of the model; behavior is placed in the second layer; values, which are the invisible elements of the culture, can be seen in the first layer and, in the bottom core layer, basic assumptions and beliefs, which cannot be measured in any way, are seen.

The visible side of culture, which is the third layer in the figure, is the whole of one's perceptions when encounter a new culture. If we assume culture to be a structure that consists of layers, this level, like symbols and objects, forms the material side of culture that is related to the least mysterious and the most abstract facts (Giddens, 2005: 12).

As seen in the figure, another visible element of culture is behavior. Especially elements in the outermost layer in the figure and the behavior in the lower layer are claimed to be the easiest to perceive but are the most difficult and deceptive elements of culture. The basic reason for this is that the relationship between elements being discussed and behavior with the culture can only be measured by comments. Therefore, it is more important that studies on culture focus on the value patterns that take place in the deeper layers and are consistent with itself (Özen,1996:12; Hofstede, 1984; Schwartz, 2006).

There are more important patterns in observable culture factors that dictate the regularity of these behaviors. This factor, called implicit or spiritual culture, consists of beliefs, rules and norms (Krech, Crutcfield, & Ballachey, 1983:114; Giddens, 2005:22). Values not only form and direct social and individual behavior but also affect the functioning of social organizations, giving rise to their importance. Therefore sociological research should not focus on culture's crust that is depicted over concrete symbols or artifacts but on its core that correspond to its values and beliefs.

As claimed in the figure, culture resembles a multilevel structure and the crust of this structure is easily recognized. However, developments in the globalization, communication, informatics and technologies of transportation have made societies and cultures more and more similar in terms of form. (Trompenaars & Hampden-Turner, 1999:3).For this reason, cultural values are seen as the most important tool that signifies the differences between cultures and societies (Trompenaars &Hampden-Turner, 1999:3).

The beliefs and values that are not observed directly but sensed mentally are similar concepts. The only difference between them is that

values represent an individual's ideal preference in a specific situation but beliefs do not have to (Özen, 1996:12). Many more philosophers evaluate values as specific forms of beliefs. For this reason, values have a potential affect upon an individual's preference of subject and tool or situation. Because of this qualification, values are seen as the building blocks of culture (Özen, 1996:12).

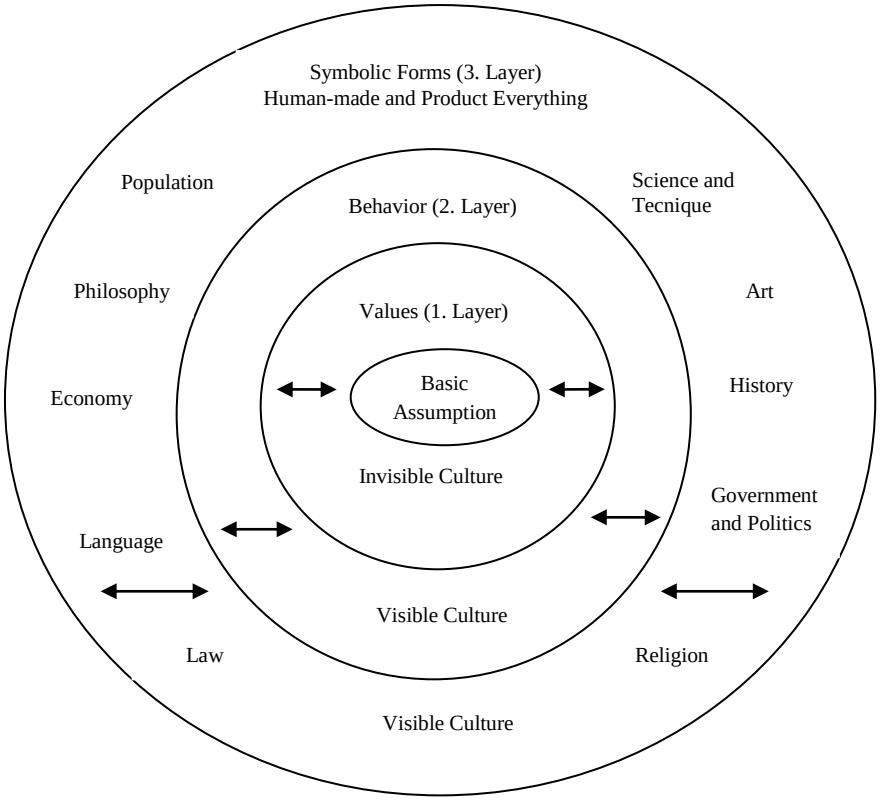

Figure: Value Based Integrated Culture Model- It has been composed of synthesizing Trompenaar and Hampden-Turmer's Culture Layers and Cassirer's Culture Components.

Reference: Trompenaars & Hampden-Truner, 1997:20; Özlem, 2000:152-153.

Discussion and Conclusion

Nowadays, with the effect of globalization, all cultures are getting similar to each other in terms of observed culture factors. Since cultural values are not

changed easily and they challenge centuries, it is thought that they should be handled at least as a moderator for sociological research (Hofstede, 2001; Schwartz, 2006). It is required that in Turkey when concepts like class, power and status are being analyzed, culture as a matter of fact should be included as being values-centered. Especially in positivist sociological research, culture should be handled as a diversifying variable. Therefore it is important to filter concepts, theories and subjects that are from sociology as a discipline of Western origin before taking them in. In conclusion it is postulated that, in research done in Turkey, models such as this, which are based on different values and which show the relationship between cultural units such as economy, education and art, will contribute to our social awareness.